

УДК 378.1+371.261

Т. М. ОЛЕНДР

РЕЙТИНГИ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВІДОБРАЖЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті проаналізовано найбільш визнані світові рейтинги університетів (THES, ARWU і Webometrics Ranking). Виокремлено країни, які лідирують за кількістю найкращих ВНЗ у різних рейтингах. Окреслено основні критерії, що використовуються для моніторингу якості освіти у світовій практиці та здійснено їх порівняльну характеристику. Висвітлено значення рейтингів і складання списків провідних університетів у відображенні рівня та забезпеченні якості вищої освіти різних країн світу. Описано напрямки покращення діяльності ВНЗ України в контексті надання освітніх послуг.

Ключові слова: вища освіта, якість, рейтинги навчальних закладів, критерії моніторингу якості.

Т. М. ОЛЕНДР

РЕЙТИНГИ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ КАК ИНСТРУМЕНТ ОТОБРАЖЕНИЯ КАЧЕСТВА ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье проанализированы наиболее признанные мировые рейтинги университетов (THES, ARWU и Webometrics Ranking). Определены страны, которые являются лидерами по количеству лучших высших учебных заведений в разных рейтингах. Обозначены основные критерии, которые используются для мониторинга качества образования в зарубежной практике и проведено их сравнительную характеристику. Рассмотрено значение рейтингов и составление списков лидирующих университетов для отображения уровня и обеспечения качества высшего образования разных стран мира. Описаны направления улучшения деятельности высших учебных заведений Украины в контексте предоставления образовательных услуг.

Ключевые слова: высшее образование, качество, рейтинги учебных заведений, критерии мониторинга качества.

T. M. OLENDR

UNIVERSITY RANKINGS AS AN INSTRUMENT FOR DEPICTING QUALITY OF HIGHER EDUCATION

World top university rankings (THES, ARWU and Webometrics Ranking) have been analyzed in the article. The leading countries according to the number of the best universities in different rankings have been named. The main criteria which are used for monitoring the quality of education in foreign experience have been highlighted and we have carried out their comparative description. It has been shown the significance of university rankings and making lists of the best higher educational establishments in reflection of the level and providing education of high quality in different countries of the world. Directions of improvement Ukraine's higher educational establishments activity in the context of granting educational services have been presented.

Key words: higher education, quality, university rankings, criteria for monitoring the quality.

Одним із найважливіших стратегічних завдань на сьогоднішньому етапі модернізації вищої школи України, яка прагне до інтеграції в європейський та світовий освітній простір, є забезпечення якості підготовки фахівців на рівні міжнародних вимог. Входження нашої держави в Європейську співдружність вимагає від вітчизняних вищих навчальних закладів (ВНЗ) поступального стабільного розвитку з урахуванням європейського рівня організації навчання та світових стандартів якості вищої освіти.

Кожна країна дбає про своє майбутнє і сьогодні зрозуміло, що економічне зростання визначається змінами в системі освіти, які обумовлені потребами суспільства в якісній освіті світового рівня. Одним із підходів, пов'язаних із забезпеченням належної якості освіти, є визначення рейтингів і складання списків провідних університетів. Світові рейтинги університетів відображають рівень вищої освіти та її якість у різних країнах і «поступово починають здобувати визнання серед академічних діячів як ефективний механізм оцінювання економічної якості та репутації» [1, с. 63].

Проведений аналіз наукової літератури та сучасної практики роботи ВНЗ засвідчив, що рейтинги об'єктивно та достовірно представляють показники якості освітніх послуг, а також формують єдиний міжнародний погляд у студентів, викладачів, роботодавців та громадськості на високоякісну вищу освіту. Рейтингові системи забезпечують умови прозорості для зовнішнього оцінювання діяльності вищих навчальних закладів, інформують суспільство про розвиток вищої освіти. За допомогою рейтингів кожен ВНЗ матиме змогу оцінити своє місце в системі вищої освіти.

Роль університетів є надзвичайно важливою для сучасної економіки, ґрунтованої на знаннях. Університетське середовище «органічно об'єднало систему підготовки кваліфікованих кадрів і всі види наукової діяльності» [6]. Тому, майбутні студенти намагаються отримати повну та об'єктивну інформацію про реальні досягнення і можливості вищого навчального закладу, в якому планують здобувати освіту.

Як зазначив міністр освіти і науки України І. Вакарчук у своїй доповіді на міжнародній конференції у Варшаві, «однією з умов підвищення якості вищої освіти є посилення відповідальності університетів за результати діяльності також і шляхом розширення демократичних засад функціонування та поглиблення університетської автономії» [3]. Університетська автономія не має альтернативи. Зволікання призведе до ще більшого зниження якості й розширення прірви між нашими та західними ВНЗ. Використання рейтингів освітніх послуг в Україні перебуває в стані зародження, тому вивчення досвіду моніторингу якості освітніх послуг, які надають окремі університети, а відтак і ранжування університетів за допомогою світових рейтингів є актуальним. З огляду на зазначене, *метою* цієї роботи є проаналізувати використання світових рейтингових систем та їх вплив на якість вищої освіти; визначити країну, яка лідирує за кількістю ВНЗ у різних рейтингах.

Якість надання освітніх послуг є домінуючою для визначення показників рейтингу університетів. За допомогою рейтингу можна легко визначити місце кожного університету в світі. Завдяки цьому серед університетів зароджується здорова конкуренція за підвищення академічної якості та репутації, які є необхідними для успішної підготовки фахівців до конкурентоспроможності на ринку праці.

На сьогодні дискусійним залишається питання, за чим виводити рейтинг і що саме оцінювати: університет в цілому чи викладання окремих дисциплін? Як зазначає Ніна Ван Дайк, доктор наук, член дослідницької групи Мельбурнського інституту прикладної економіки та соціальних досліджень Мельбурнського університету (Австралія), студенти вступають на різні факультети, де якість викладання дисциплін не однакова. Тобто, узагальнення за факультетами може призвести до спотворення уявлення про якість підготовки бакалаврів і магістрів окремих спеціальностей університету. З іншого боку, у кращих університетах відмінності між рівнем викладання різних дисциплін зменшуються, тому що існує наявність «бренда університету» в цілому. Крім того, у США та деяких інших країнах студенти, вступаючи в університет, не завжди чітко уявляють, який предмет цікавить їх найбільше [1].

Практика зарубіжного досвіду у сфері визначення рейтингів свідчить, що, як правило, застосовують виведення рейтингу університету в цілому. Така система побудови рейтингів включає оцінювання ключових напрямків діяльності всього університету, що впливають на якість вищої освіти, зокрема:

- 1) організації освіти, що передбачає удосконалення системи навчання та виховання; створення прозорих систем оцінювання й ґрунтовних, креативних та інноваційних навчальних програм;
- 2) організації і проведення наукових досліджень, що полягає у розвитку фундаментальних, пошукових та прикладних досліджень з пріоритетних напрямків сучасної науки у тісному зв'язку з підготовкою фахівців, наукових та науково-педагогічних кадрів;

3) організації соціально-культурної сфери, що передбачає постійне оновлення і вдосконалення навчально-матеріальної бази й надання послуг, необхідних для задоволення соціально-культурних потреб людини.

Системи рейтингового оцінювання вищих навчальних закладів працюють у більш, ніж 20 країнах світу: в країнах Європейського союзу, Росії, США, Австралії, Китаї та ін.

Дослідження Н. Ван Дайк, К. Гуаріно, Г. Раджвей, М. Чунь, Р. Баддін, Н. Лю, І. Чень свідчать, що випускники, які здобули освіту у ВНЗ із високими позиціями у світових рейтингах, отримують, як правило, значно більшу заробітну плату, ніж ті, що навчалися у ВНЗ з низькими позиціями та отримують переваги при прийомі на роботу [1, 2, 4].

Вивчення Інтернет-джерел [7] з окресленої проблеми показало, що у світі існує декілька міжнародних рейтингів ВНЗ: THES, ARWU, Newsweek, The Ecole des Mines de Paris ranking, Webometrics Ranking та ін. Найбільш визнаними серед них THES (The вважають THES і ARWU). Зупинимося більш детально на їх характеристиках.

Times Higher Education – QS World University Rankings) – Міжнародний рейтинг «Спеціалізованого додатка з вищої освіти» до Британського видання, який присвячений освіті – Times Higher Education/Quacquarely Symonds. QS є компанією, яка вивчає проблеми освіти та навчання. Видання «Times» існує з 1971 року, а його міжнародний рейтинг публікується щорічно, починаючи із 2005 року і охоплює 500 університетів. Результати рейтингу представляються в кількох варіантах: загальний рейтинг (200 найкращих університетів світу), рейтинг за спеціальностями (гуманітарні дисципліни, технічні науки й ІТ, науки про життя і медицина, природничі науки, соціальні науки), регіональний рейтинг (найкращі університети Британії, Ірландії, Європи), а також рейтинг за кожним із критеріїв оцінки (за відгуками наукової спільноти, за індексом цитування праць, за відгуками роботодавців і так далі). За словами авторів рейтингу, його початковою метою було оцінити університети як багатогранні організації з метою глобального порівняння їхніх успіхів у тому, щоб бути або стати університетом світового класу [8].

При формуванні рейтингу THES враховувалися чотири критерії, важливість яких виражена в кількісному (відсотковому) показнику: якість наукових досліджень (60%); працевлаштування випускників ВНЗ, іншими словами конкурентоздатність випускників на ринку праці (10%); інтернаціоналізація (10%); якість навчання (20%). Кожен критерій має своє наповнення, тобто показник (індикатор), за яким відбувається відбір. Так, критерій – якість наукових досліджень – охоплює два індикатори. Перший – це відгуки наукової спільноти: результати опитування експертів у п'яти основних категоріях – мистецтво і гуманітарні дисципліни, інженерні дисципліни, біологічні та медичні науки, природничі науки, соціальні науки. Цьому індикаторові надається 40 % ваги. Другий – індекс цитувань праць викладачів, якому надають 20 % ваги. Далі береться до уваги працевлаштування випускників ВНЗ або ж конкурентоздатність випускників на ринку праці. Цей критерій визначається відгуками та оцінкою роботодавців. Наступний критерій оцінки університетів відображає міжнародне визнання, що можна оцінити за двома індикаторами, кожному з яких дають рейтингову вагу в 5 % (частка іноземних викладачів і частка іноземних студентів). Четвертий критерій оцінки університету (якість навчання) нині є єдиним критерієм, який можна використовувати для глобального порівняння і який був визначений для виконання сформульованого завдання, а саме – оцінювання якості викладання. Цей критерій враховує співвідношення кількості студентів до кількості викладачів і йому дають 20 % ваги. Графічне зображення кількості ВНЗ різних країн серед 200 найкращих університетів світу за підсумками зазначеного рейтингу наведено на рис. 1.

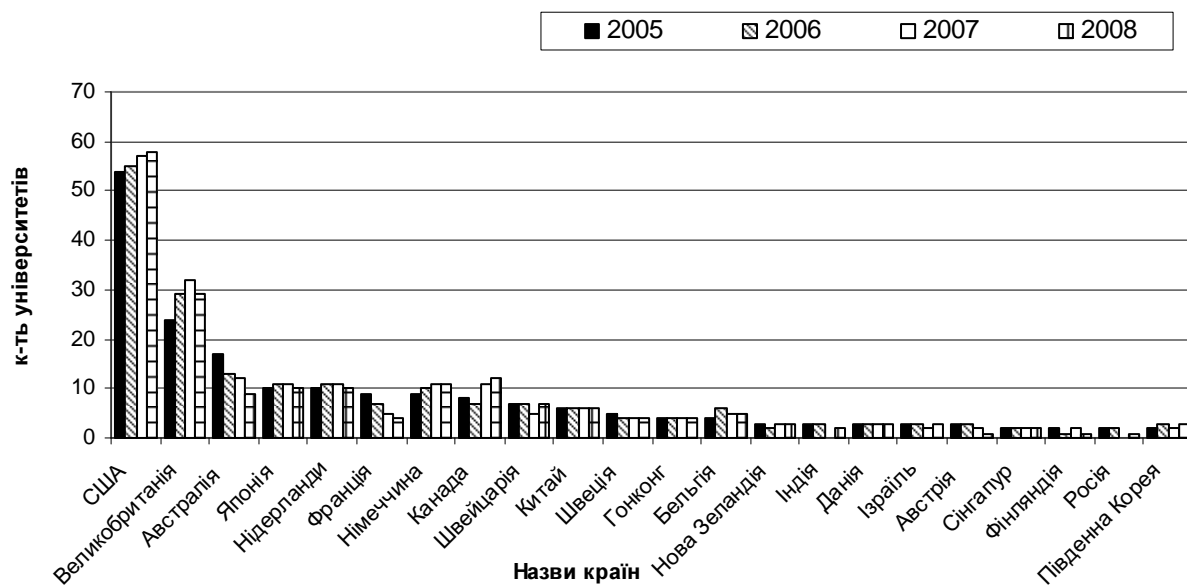

Рис. 1. Динаміка кількості університетів різних країн світу серед 200 найкращих ВНЗ за підсумками рейтингу THES у період 2005-2008 рр.

Очевидним лідером серед країн світу, відповідно до досліджень британського видання «Times», за кількістю кращих ВНЗ є Сполучені Штати Америки. При цьому кількість американських вищих навчальних закладів, визнаних найкращими, щороку збільшується. Так, у 2005 році до найкращих було віднесено 54 університети, а уже у 2006–2007 роках їх кількість відповідно зросла до 55 та 57 найменувань. Найбільша кількість припадає на 2008 рік – 58 університетів, що складає 29 % серед двохсот провідних університетів світу. Наступне місце посідає Великобританія, близько тридцяти ВНЗ якої входять до найкращих світових університетів. Дещо нижчою є кількість університетів з Австралії, Японії, Нідерландів, Німеччини, Канади (8–11 університетів у період 2005–2008 рр.). Кількість університетів Швейцарії, Китаю, Швеції, Гонконгу та Бельгії становила від чотирьох до семи. Інші країни представлені значно меншою кількістю університетів. Так, у 2005-2006 роках два російських університети потрапили до рейтингу 200 найкращих у світі, у 2007 році – жоден й у 2008 році лише один ВНЗ було віднесено до числа кращих. На жаль, як видно з діаграми, жоден український ВНЗ не потрапив до переліку провідних університетів світу.

ARWU (Академічний рейтинг університетів світу, розроблений Інститутом вищої освіти Шанхайського університету – Shanghai Jiao Tong University’s Institute of Higher Education). Цей рейтинг існує з 2003 року і охоплює 500 університетів. Початковою метою створення цього рейтингу було визначення місця в світі китайських університетів. При складанні рейтингу наголос був зроблений на дослідницькій діяльності у сфері науки і технології, оскільки це саме ті напрямки, в яких Китай прагнув зміцнити свої позиції. У методологічному плані було зроблено наголос на легкодоступних джерелах даних: відкритій інформації щодо лауреатів різних премій, кількості видань, індексах цитованості тощо [9].

До критеріїв, які використовуються в рейтингу ARWU, належать:

1. Якість професорсько-викладацького складу (40%), який визначається за двома під категоріями (індикаторами): а) кількість викладачів-лауреатів Нобелівської премії та спеціальних знаків відзнаки в галузях своїх наук – 20 %, б) кількість цитувань робіт викладачів у 21 предметній категорії – 20 %. Бути широко цитованим автором означає, що його наукові досягнення є важливими й впливають на пошукову діяльність більшості його колег у певній галузі наукового дослідження.

2. Результати наукових досліджень (40%), який визначається за кількістю статей, опублікованих у кращих світових академічних виданнях – Nature і Science (20 %). Другим важливим індикатором якості університетської наукової роботи є публікації оригінальних експериментальних даних та інші публікації в журналах, у яких високий індекс цитування, найкращих спеціалізованих журналах (Articles indexed in Science Citation Index-expanded, Social

Science Citation Index, and Arts & Humanities Citation Index) (20 %);

3. Якість освіти (10%) виявляється в тому, якого успіху змогли досягти випускники в своєму житті завдяки отриманій освіті і засвідчує ту їх кількість, що отримали за свої досягнення протягом кар'єри престижні галузеві відзнаки та премії або Нобелівську премію;

4. «Розмір університету» (10%), що визначається академічними досягненнями з урахуванням розміру інституції. Розраховується як сума балів за попередніми п'ятьма індикаторами, поділена на кількість штатних викладачів.

Аналіз критеріїв, за якими вираховувався рейтинг вищих навчальних закладів світу, показав, що серед критеріїв, за рейтингами THES і ARWU, пріоритетними є критерії наукового потенціалу (якість наукових досліджень – 60 % THES і 40 % ARWU). Наступним вагомим критерієм Шанхайського рейтингу можна вважати якість професорсько-викладацького складу (40 %), з яких 20 % припадає на цитованість наукових робіт викладачів, що перегукується з індикатором якості наукових досліджень (індекс цитувань праць викладачів, теж 20 %) за рейтингом університетів світу «Таймс». Якість освіти в обох рейтингах оцінюється за різними критеріями, хоча має однакову рейтингову вагу – 10 %. Так, за результатами китайського рейтингу враховується загальна кількість випускників, які отримали престижні галузеві відзнаки та премії або Нобелівську премію за свої досягнення протягом кар'єри. Британський рейтинг керується відгуками роботодавців та конкурентоздатністю випускників на ринку праці. Існують й інші розбіжності у критеріях, які використовувалися для формування рейтингів, як-от: міжнародне визнання (THES) чи розмір навчального закладу (ARWU). Результати Шанхайського рейтингу значно відрізняються від результатів рейтингу «Таймс», але й тут зберігається абсолютне домінування американських університетів.

Розглянемо специфіку розташування країн світу за кількістю кращих ВНЗ відповідно до цього рейтингу. Для зручності проведення порівняння рейтингів кращих університетів світу ми проаналізували перших 200, які посідають чільні позиції серед 500 найкращих ВНЗ. Графічне зображення кількості ВНЗ різних країн серед 200 найкращих університетів світу за результатами академічного рейтингу світових університетів, розробленого спеціалістами Інституту вищої освіти Шанхайського університету, наведено на рис. 2.

Попри наведені відмінності у критеріях аналізованих рейтингів, отримані результати характеризуються спільними тенденціями. Так, Гарвардський університет в обох рейтингах – безумовний лідер, взірець сучасного університету. Це єдиний навчальний заклад, який набрав 100 балів за стобальною шкалою. У першій десятці Шанхайського рейтингу, як і в рейтингу Таймс, знаходяться лише американські та англійські університети. За даними Шанхайського рейтингу, вісім американських та два англійських університети упродовж чотирьох років формують його першу десятку. Результати попередньо аналізованого рейтингу дещо відрізняються: сім американських, два англійських та один французький університет, який завершує десятку (2005 р.); вісім американських та два англійських університети (2006 р.); шість американських та чотири англійських університети (2007–2008 рр.). Наступними в Шанхайському рейтингу йдуть Німеччина (15 університетів), Японія (9 університетів), Франція та Канада – по сім університетів. По шість університетів серед 200 кращих ВНЗ світу мають Австралія та Швейцарія. Чотирма вищими навчальними закладами представлені Швеція, Бельгія та Ізраїль. На інші країни (Китай, Сінгапур, Австрію, Фінляндію, Північну Корею та Росію) припадає по одному університету. Жодного українського закладу вищої освіти немає ні серед 200, ні серед 500 кращих світових університетів за даними цього рейтингу. Показовою є самокритичність Китаю. Якщо за рейтингом Таймс до 200 кращих університетів світу належать шість китайських і чотири гонконзьких, то за шанхайським рейтингом – лише один китайський університет.

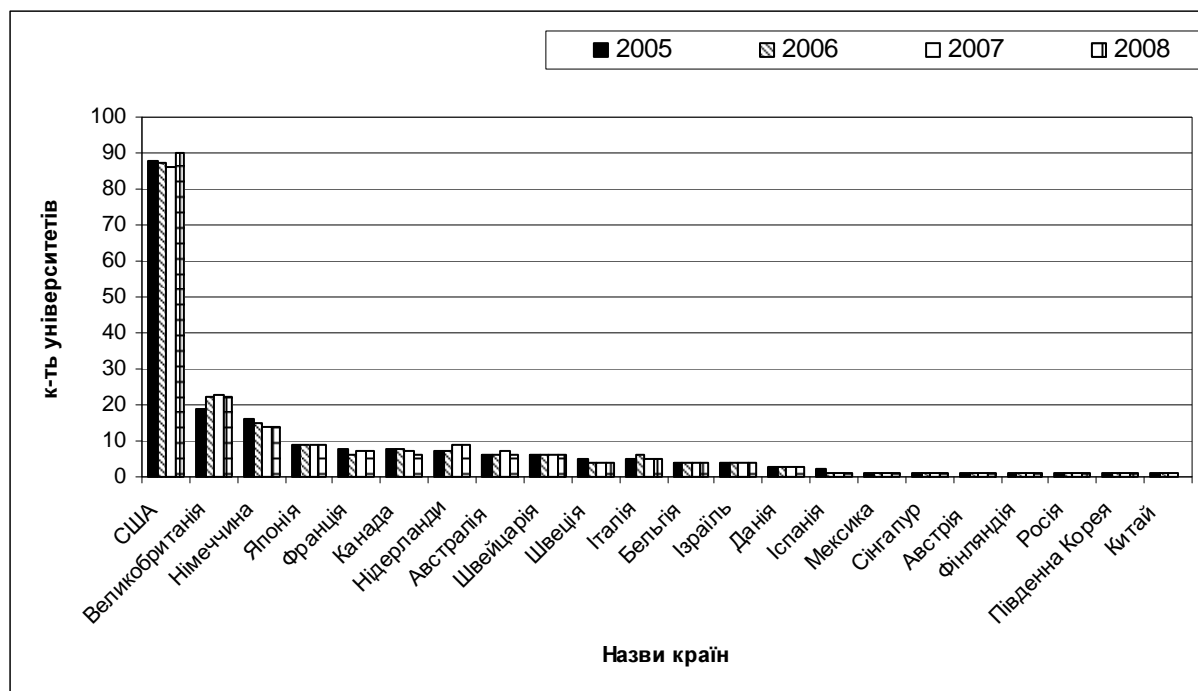

Рис. 2. Динаміка кількості університетів різних країн світу серед 200 найкращих ВНЗ за підсумками рейтингу ARWU у період 2005-2008 рр.

Нині окремі світові рейтинги університетів характеризуються більш вузькою специфікою тих питань роботи ВНЗ, які підлягають оцінюванню. Так, Іспанський рейтинг Webometrics Ranking є рейтингом кращих сайтів вузів. Компанія Cybermetrics Lab досліджує відображення навчального процесу, активності викладачів і студентів, досягнень університету на сторінках в Інтернеті. До основних критеріїв оцінки веб-сайтів дослідники відносять: загальну кількість сторінок на сайті, кількість гіпертекстових посилань на сайт з інших ресурсів, кількість розміщених на веб-сайті файлів, а також дизайн, зручну навігацію, наявність системи пошуку, якість поданої інформації, актуальність і частоту поновлення інформації, статистику відвідуваності сайту [5]. З 2004 року двічі на рік здійснюється ранжування мережевої присутності ВНЗ зі всього світу, охоплюючи близько 17000 закладів, включених у Всесвітню Базу Вищої Освіти (WHED). За даними липня 2009 року цим рейтингом охоплені 6000 кращих університетів світу. Перші місця також посідають американські ВНЗ, але, на відміну від попередніх, рейтинг Webometrics Ranking очолює Массачусетський технологічний інститут, а не Гарвард. Серед кращих названі німецькі, канадські, англійські, японські, австралійські, іспанські та шведські університети. Жоден український вищий навчальний заклад не увійшов до 200 кращих, а найкращий з російських університетів займає 188 позицію. До 200 кращих університетів світу відносять 94 американських, тому іспанські аналітики теж вважають американську вищу школу найкращою в світі [10].

Таким чином, вивчення літературних та Інтернет джерел [1, 2, 4, 5, 7, 8, 9] дає можливість зробити висновок, що питання вибору критеріїв оцінювання ВНЗ залишається дискусійним. На думку І. Вакарчука, основними критеріями для визначення рейтингу ВНЗ слід вважати: оцінку роботодавцями рівня підготовки випускників університетів, якісний склад науково-педагогічних кадрів, показники працевлаштування випускників університетів, фінансування та результативність наукової діяльності [3].

Зазначені вище розбіжності при виборі критеріїв оцінювання ВНЗ призводять до певних невідповідностей щодо місця університетів у різних світових рейтингах, а відтак і частки університетів окремих країн серед найкращих ВНЗ (табл. 1).

Таблиця 1

Частка американських університетів серед 200 кращих ВНЗ світу

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА

рік рейтинг, %	2005	2006	2007	2008
THES	27	27,5	28,5	29
ARWU	44	43,5	43	45

Попри зазначені вище розбіжності у критеріях окремих світових рейтингів університетів, беззаперечним лідером серед країн є Сполучені Штати Америки, і тому доцільним є детальне ознайомлення з системою вищої освіти цієї країни, зокрема, з організацією діяльності провідних університетів.

Отже, аналіз досвіду і системи роботи кращих університетів в світі дозволить визначити сильні та слабкі сторони кожного вітчизняного ВНЗ, скорегувати стратегію його розвитку так, щоб наблизитися до навчальних закладів світового класу. Світові рейтинги університетів необхідно вважати ефективним механізмом оцінювання якості академічного персоналу, навчальних програм і ВНЗ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ван Дайк Н. Двадцять років ранжирування університетів / Ван Дайк Н. // Вища школа. – 2006. – № 5–6. – С. 48–66.
2. Гуаріно К. Аналіз латентних змінних: новий підхід до ранжирування / Гуаріно К., Раджвей Г., Чунь М., Баддін Р. // Вища школа. – 2006. – № 4. – С. 59–77.
3. Доповідь міністра освіти і науки Івана Вакарчука «Університетська автономія і реформа вищої освіти. Ситуація в Україні», з якою він виступив 8 грудня 2008 р. у Варшаві на міжнародній конференції «Еліти, публічний діалог і реформа вищої освіти» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gov.ua/newstmp/2008/23_12_1/do
4. Лю Н. К. Академічний рейтинг університетів світу / Лю Н. К., Чень І. // Вища школа. – 2006. – № 5–6. – С. 67–77.
5. Євроосвіта. Мировой рейтинг ВУЗов // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://euroosvita.net/?category=27&id=413>
6. Садлак Ян. Університетські рейтинги та їх вплив на якість вищої освіти // Дзеркало тижня / людина / [Електронний ресурс]: / Ян Садлак. – 2008. – № 16 (695) 26 квітня – 16 травня. – Режим доступу: <http://www.dt.ua/3000/3300/62840/>
7. College and university rankings // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/University_rankings
8. QS Top Universities – Official home of the THE – QS World University Rankings // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.topuniversities.com/worlduniversityrankings/>
9. Academic Ranking of World Universities // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.arwu.org/>
10. Webometrics Ranking of World Universities // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.webometrics.info/>